

EL COMBOI DELS 927

Proposta didàctica de Ramon Breu

SINOPSI

El 24 d'agost de 1940, un tren amb 927 refugiats espanyols - molts d'ells catalans - sortia de l'estació d'Angulema, a la regió francesa de la Charente. Les tropes alemanyes de Hitler acabaven de partir França en dues parts, i els refugiats creien que els portaven a la zona no ocupada. Però aviat es van adonar que enfilaven cap al nord. Quatre dies més tard van arribar al poble de Mauthausen (Àustria). No els sonava de res el nom d'un camp de concentració que, al cap d'uns anys, seria un dels símbols de l'holocaust i l'extermini. Allà mateix es va produir una dramàtica separació: els soldats alemanys van obligar a baixar els homes, ja fossin vells o criatures, a partir dels 13 anys. Era l'inici de la tragèdia. 470 persones van quedar internades al camp. En van morir el 87%.

Al camp, els espanyols havien estat dels primers d'arribar-hi. Es pot dir que pràcticament el van construir. I també van ser dels primers de patir les conseqüències de la ideologia dels nazis: encara no havien arribat ni els jueus ni els russos per descarregar la seva bogeria exterminadora.

El comboi es va caracteritzar per ser el primer tren de deportats de tota

l'Europa occidental carregat amb famílies senceres amb destinació a un camp d'extermini nazi. Població civil, refugiats en estat pur, que serien considerats *apàtrides* quan el ministre de Franco, Ramón Serrano Súñer se'n va desentendre. La documentació trobada prova que, fins a quatre vegades, les autoritats nazis van preguntar als seus homòlegs espanyols què feien amb aquells *dos mil rojos españoles de Angulema*. No es van molestar mai a contestar. Tot i que sabien que la meitat dels passatgers van anar a parar a Mauthausen, alguns documents tenen una nota manuscrita al marge demanant que s'arxivi l'assumpte *puesto que no parece oportuno hacer nada al respecto*.

La història d'aquest comboi ha quedat amagada dins l'oblit i el silenci generalitzat cap a les víctimes del franquisme. A més, la potència del record de col·lectius com el jueu ha acabat d'arraconar la tragèdia d'aquests espanyols i catalans que van morir als camps de concentració alemanys. Els pocs que es van salvar no van poder tornar a l'Espanya de Franco o ho van haver de fer callant.

El documental *El comboi dels 927* va recopilar els testimonis d'una trentena de supervivents, tant dels que van acabar a Mauthausen com dels que van tornar a Espanya, així com de refugiats a Angulema que es van salvar de pujar al tren. El rodatge es realitzà a França, Àustria i Espanya, i es van consultar una vintena d'arxius espanyols, europeus i nord-americans.

FITXA DE LA PEL·LÍCULA

Títol: *El comboi dels 927*

Direcció: Montse Armengou i Ricard Belis

Guió: Montse Armengou

Producció: Muntsa Tarrés i Meritxell Ribas

Una producció de TV3 Televisió de Catalunya

Càmera eng: Eduard Quesada

Imatge: Walter Ojeda

Muntatge: Maria Josep Tubella

Documentació: Montse Bailac

Muntatge musical: Albert Carlota

Historiadors consultats: Rosa Toran; Manuel Ros Agudo i Alain Léger.

País: Catalunya, Espanya, 2004

Durada: 52 minuts

Documental.

PANTALLA D'ACTIVITATS

1. Escriviu la sinopsi de *El comboi dels 927*.
2. El documental ens parla d'uns espanyols i catalans que estaven refugiats a França, concretament a Angulema. Per què hi eren? Quan havien marxat de l'estat espanyol? Per què?
3. D'acord amb les declaracions dels testimonis, quin tracte rebien els espanyols, en general, en la seva estada a França? Per què penseu que era així? L'Angel Olmedo diu que el lema de la Revolució Francesa: *llibertat, igualtat i fraternitat* només li va semblar un simple eslògan. Què vol dir amb això?
4. Arran de l'inici de la Segona Guerra Mundial, però, el govern francès canviarà la seva actitud amb aquest refugiats espanyols. Per què? On els destinarà?
5. Quina sensació van tenir els espanyols quan van veure l'exèrcit alemany ocupant França?
6. Un dels testimonis més emotius del documental – tot i que n'hi ha molts i de gran interès – és el de la Dolores Sangüesa, una refugiada que treballava com a intèrpret del comissari del camp de concentració dels espanyols a Angulema, Marcel Sulié. Quina especial aportació fa Dolores Sangüesa en el coneixement de la història del comboi dels 927?
7. La *veu en off* del documental ens diu que els exiliats espanyols eren considerats uns indesitjables per a França; uns lluitadors rojos per a Espanya i uns enemics del Reich per a Alemanya. Expliqueu el perquè d'aquests qualificatius.
8. Descriviu les condicions del viatge en tren que va portar els deportats d'Angulema fins a Mauthausen.
9. Dibuixeu sobre un mapa l'itinerari del tren d'Angulema a Mauthausen, i, després, del viatge també en tren de les dones i nens fins a Espanya.
10. Quan els homes i nois espanyols van arribar a Mauthausen, quina impressió van tenir? Què els van fer? Quin missatge els va donar el comandant del camp?
11. Quan els integrants del comboi dels 927 van arribar al camp de Mauthausen, els alemanys els obligaren a portar un triangle blau cosit a la roba. Què volia dir? Investigueu sobre altres triangles de diferents colors que els nazis col·locaven a d'altres col·lectius que foren internats als seus camps d'extermini.

12. S'ha parlat molt de la indiferència de població alemanya (o austríaca en el cas de Mauthausen) respecte a la tragèdia dels camps de concentració. Quina referència fa uns dels testimonis, en Ramiro Santisteban, d'aquesta qüestió? Què ens ve a dir?
13. Què volia dir el lema del camp de Mauthausen que es representava així: NN?
14. Al cap de tres anys, els familiars dels internats a Mauthausen rebran informació d'ells. Com serà aquesta informació? Qui creieu que la controlava?
15. Els testimonis i el narrador del documental ens expliquen que un dels camps adjacents del complex de Mauthausen era el camp de Gusen – *l'infern del l'infern* diuen – Qui anava a parar a Gusen? Què es feia en aquest camp?
16. Veiem imatges de Himler visitant Mauthausen, aproximadament en el minut 40 dels documental. Himler, lloctinent de Hitler i uns dels màxims dirigents del règim nazi, fou el dissenyador de l'anomenada *solució final*. Investigueu en què consistia aquesta *solució final* i a qui afectava.
17. Un altre personatge de l'època, Ramón Serrano Súñer, és assenyalat com un dels màxims responsable de l'extermini dels espanyols i catalans a Mauthausen. Qui era Serrano Súñer en aquells moments? Quina ideologia tenia? Quina relació tenia amb Franco? Per què va caure en desgràcia a ulls de Franco, un cop acabada la Segona Guerra Mundial?
18. En un document elaborat per l'administració nazi que fa referència als espanyols del camp de Mauthausen, i dirigit al ministeri d'afers estrangers espanyol, podem llegir una nota al marge. Recordeu, més o menys, què s'hi deia? Com ho valoreu?
19. En la part final de *El comboi dels 927* en Pablo Escribano ens narra una anècdota sobre les banderes del camp que ell li atribueix un valor simbòlic. Podeu explicar-la?
20. Un cop va arribar l'alliberament dels camps de concentració per part de les tropes aliades i la fi de la Segona Guerra Mundial, els exiliats espanyols van tenir l'esperança que el règim de Franco desapareixeria i que podrien tornar al seu país. En canvi, no va ser així. Per què? Per què es va salvar el règim franquista?
21. Ja en els darrers minuts del documental (minut 53 amb 40 segons) apareix una idea plantejada per Ramiro Santisteban i subratllada per altres testimonis com Pablo Escribano o Manuel Huerta. Quina és? Quina és la vostra opinió sobre el que plantegen?
22. Félix Quesada un dels testimonis del documental que en aquells moments era un noi, a l'entrar al camp li va dir al seu pare: *Mira papa, una metralladora!* El seu pare li va respondre: *No és una*

metralladora és una màquina de filmar. Però en Félix sabia perfectament que era una metralladora. Què pretenia el pare d'en Félix? Aquesta anècdota té un gran paral·lelisme amb el film *La vida és bella* (1998) de Roberto Benigni. Visioneu la pel·lícula i realitzeu les propostes de treball que se suggereixen en aquesta adreça de Cinescola:

<http://www.cinescola.info/Pelis%20pdf/Vita%20e%20Bella.pdf>

LLENGUATGE I TÈCNiques AUDIOVISUALS

1. La *veu en off* és molt present en aquest i en altres documentals. Quin sentit i quina funció té la *veu en off* en l'expressió audiovisual?
2. Tots els testimonis que apareixen a *El comboi del 927* ho fan en primer pla o en un pla mig curt. Què es pretén aconseguir amb aquests plans, tenint en compte la gran càrrega emotiva present al llarg de tot el film?
3. Torneu a visionar cinc minuts de qualsevol moment del documental i pareu atenció al muntatge musical. Què li transmet la música a les imatges i a la informació que se'ns dona?
4. Les imatges d'arxiu dels anys quaranta tenen també una gran presència en *El comboi del 927*. Quin és el seu paper? Per què algunes d'aquestes imatges tenen la *G* de *Gaumont* superposada? Investigueu què vol dir *Gaumont*?
5. Les fotografies del camp de concentració de Mauthausen en ple funcionament es combinen amb imatges actuals del camp. Quina creieu que és la funció d'aquesta combinació?

Vegeu el blog de suport: <http://llenguatgecinematografic.wordpress.com/>

TRÀVELING DE LECTURES

L'ARRIBADA AL CAMP

Block 12 estava escrit sobre el muntant de la porta. Per petits grups s'anava entrant per tal de passar les formalitats de l'arribada. Feia una bona estona que l'Emili i Francesc estaven esperant que els toqués el torn. Formats sobre la

neu, després de tantes emocions, la boca pastosa i els llavis ressecs de no menjar res calent, començaven a sentir-se a sobre tot el pes de la fatiga. El fred era molt viu, la neu es despenjava menuda encara, però progressivament intensa, els peus havien perdut tota la calor del violent exercici de venir corrent de l'estació estant, i tornaven a ressentir-se de les agulles gelades que penetraven inclements dintre la pell.

(...) Un pres alemany separà dos rengles de la formació. Al nostres amics els tocà el torn d'entrar. Passaren fins al dormitori d'una de les ales del Block. De dormitori no en tenia una altra cosa que el nom; no hi havia cap moble, només un gran escampall de roba, de motxilles, paquets, maletes, plats i cantimplors, que uns quants presos alemanys anaven ordenant sense gaire pressa, fent-ne grans pilots per separat. Era la impedimenta a la qual renunciaven definitivament els arribats que es despullaven en aquella habitació. Una fortor de suor empudegava l'aire, i les finestres obertes a banda i banda deixaven passar la gelor exterior sense aconseguir renovar l'atmosfera.

(...) L'Emili i el seu amic cercaren un racó on poguessin despullar-se amb tranquil·litat. Arreplegaren el que pogueren portar a pes de braços i, nus completament, amb la pell de gallina i petant de dents, passaren al menjador, les taules del qual estaven habilitades per als treballs burocràtics. (...) Un SS vigilava l'operació, donava un cop d'ull a les coses de valor i si li plaïen se les ficava a la butxaca.

(...) Esgotats els uniformes d'hivern que, si bé no abrigaven gaire més, eren d'un color més fosc i en donaven la il·lusió, els els havien donat d'estiu, i encara adobassats de tot arreu. A més, els pantalons eren massa curts i la jaqueta massa folgada, o al revés. Però, ni que haguessin estat nous i fets a mida aquell ratllat blau i blanc de roba de matalàs o d'ombrel·la de platja no podia lligar de cap manera amb la neu i amb aquell fred que, en lloc de minvar, creixia en apropar-se el migdia. Allò era com anar en pijama!

- Quina pinta que fas! – digué l'Emili, bo i encaixant alegrement amb el seu amic.

- Pots comptar! Si fa no fa com tots. Semblem zebres al pol. T'asseguro que no conec ningú amb aquestes disfresses.

l parodiant els gestos d'una model, girà sobre els talons. El grup va riure sorollosament. El dibuixant li prengué el braç i li féu donar una volta. La jaqueta de Francesc tenia una gran taca al mig de l'esquena.

- Què deu ésser això? És rogenc; sembla sang després de rentar...

- És fàcil – intervingué un del cercle -. Més fàcil que sigui sang que salsa de tomàquet...

Havien arribat a la barraca dels espanyols i s'endinsaren per entre els altres curiosos. L'espectacle que s'oferí als seus ulls era espantós. Com si una trentena de cadàvers es moguessin tot parlant a crits! Cap d'aquells malaurats no devia passar de la cinquantena (...); però, en aquelles condicions, tots semblaven vells moribunds, com encartonats, momificats... Ballaven de fred sense parar, es copejaven l'esquena amb els braços, parlaven amb els visitants, fos de temes de paisanatge, fos dels horrors més enormes, en un mateix to tranquil de cosa acostumada, i, la majoria d'ells, en comptes de demanar menjar, pidolaven les burilles dels qui fumaven...

Amat-Piniella, J. (2005) *K.L. Reich*. Barcelona: Edicions 62. Pàgs. 105-113.

Activitats

1. El text ens parla de dos catalans que ingressen al camp de concentració de Mauthausen, en el marc de la Segona Guerra Mundial. L'Emili i el Francesc, però no formaven part del comboi dels 927. Com devien haver arribat a aquesta situació? On devien haver estat fets presoners? Per què no eren a Catalunya?
2. L'obra *K.L. Reich* pertany a l'escriptor català Joaquim Amat-Piniella. Investigueu sobre la seva vida i obra.
3. Quins aspectes de l'entrada al camp vol remarcar especialment el narrador del text?
4. Els dos homes fan broma sobre la seva indumentària. Quina significació podia tenir l'humor en unes circumstàncies com aquelles?
5. Què presagia la taca vermella de l'uniforme d'en Francesc?

LA CAMBRA DE GAS

Sonaven crits a prop de la porta; en veure la densa massa humana que omplia de gom a gom la cambra, la gent es negava a passar a l'interior.

David va veure com es tancava la porta: l'acer, suau i lleuger, com si l'atragués un imant, va encaixar hermèticament amb l'acer del marc, i van formar un únic cos.

A la part superior de la paret, darrera una reixa metàl·lica quadrada, David va veure alguna cosa que es bellugava. Li va semblar que era una rata grisa, però de seguida va comprendre que era un ventilador que girava. Va sentir una tènue olor embafadora.

La remor de passes es va calmar; de vegades se sentien paraules confuses, gemecs, laments. Parlar ja no servia de res, moure's no tenia sentit: aquestes

són accions que es projecten cap al futur, i a la cambra de gas ja no hi havia futur. Els moviments que David va fer amb el cap i el coll no van despertar en Sòfia Óssipovna el desig de girar-se i mirar què era el que observava un altre ésser humà.

Els seus ulls, que havien llegit Homer, *l'Izvéstia*, *Les aventures de Huckleberry Finn*, Mayne Reid, la *Lògica* de Hegel, que havien vist gent bona i gent dolenta, que havien vist oques als camps de Kursk, estels a l'Observatori de Púlkovo, la brillantor de l'acer quirúrgic, *La Gioconda* al Louvre, tomàquets i naps a les parades dels mercats, les aigües blaves del llac Issik-Kul, ara ja no eren necessaris. Si algú l'hagués cegada en aquell instant, no hauria notat la pèrdua de visió.

Respirava, però respirar s'havia convertit en un treball fatigós, i aquest acte tan senzill l'esgotava. Desitjava concentrar-se en el seu últim pensament malgrat l'estrèpit de les campanes que ressonaven dins el seu cap. Però no aconseguia de concebre cap pensament. S'estava allà dreta, muda, sense aclucar els ulls que ja no veien res.

El moviment del nen la va omplir de pietat. El seu sentiment envers el nen era tan senzill que ja no feien falta paraules ni mirades. El nen agonitzant respirava, però l'aire que inspirava no li portava la vida, se l'emportava. El seu cap girava: continuava volent-hi veure. Mirava els que s'havien desplomat a terra, les boques esdentegades obertes, boques amb dents blanques i d'or, els fils de sang que brollaven del nas. Va veure els ulls curiosos que observaven la cambra de gas a través del vidre.

(...) Sòfia Óssipovna Léinton va sentir el cos del nen ensorrar-se en els seus braços. Després se'n va tornar a separar. A les mines, quan s'intoxica l'aire, són sempre les petites criatures, ocells i ratolins, les que moren primer, i el nen amb el seu cosset d'ocell se n'havia anat abans que ella.

Sóc mare, va pensar.

Aquell va ser el seu últim pensament.

Però al seu cor encara hi havia vida: es comprimia, patia, es compadia de vosaltres, tant dels vius com dels morts. Sòfia Óssipovna va sentir nàusees. Va prémer David contra seu, ara un ninot, i va morir, també una nina.

Grossman, V. (2008) *Vida i destí*. Barcelona: Cercle de Lectors. Pàgs. 693-694.

Activitats

1. Quins pobles o grups nacionals foren les principals víctimes del nazisme? Quina procedència ens indiquen els noms dels protagonistes del text?

2. El narrador ens parla de llocs, d'obres d'art que Sòfia Óssipovna Léviton havia vist al llarg de la seva vida, així com de lectures que havia fet. Quin significat tenen aquestes referències en el moment en què es troba?

3. Opineu sobre els sentiments i les idees que us suggereix aquest text. Quina relació té amb *El comboi dels 927*?

CONTRACAMP: ASPECTES DIDÀCTICS PER AL PROFESSORAT

Elements de debat i relacions que es poden establir

- Conseqüències de la Segona Guerra Mundial.
- El genocidi de catalans i espanyols sota el nazisme.
- Les connexions entre franquisme i nazisme.
- La necessitat de conèixer la història del règim feixista i de mantenir la memòria històrica.
- Els principis ideològics del nazisme.
- El sistema de camps de concentració durant l'època nazi i el seu funcionament.
- La literatura i el cinema com elements de sensibilització.
- El cinema documental de representació social.

Objectius formatius

- Comprendre un documental de representació social.
- Iniciar-se en el coneixement de les dictadures i dels règims feixistes.
- Valorar la necessitat de defensar els principis democràtics com a marc regulador de la convivència en la nostra societat.
- Aprofundir en el coneixement del nazisme i de la Segona Guerra Mundial.
- Reflexionar sobre la necessitat de mantenir la memòria històrica i el reconeixement a les víctimes dels règims feixistes.
- Conèixer i analitzar la història recent de Catalunya i Espanya.
- Analitzar el llenguatge i les tècniques audiovisuals del film: primer pla; pla mig curt; *veu en off*; *steadycam*; imatges d'arxiu i muntatge musical.

Criteris d'avaluació

- Visionat atent, correcte i respectuós del film.
- Respondre adequadament a les qüestions de comprensió i de llenguatge cinematogràfic de forma reflexiva i interessada.
- Valorar la capacitat per relacionar i entendre la problemàtica social i política plantejada en el film.
- Identificar els temes i subtemes del documental.
- Lectura dels textos de la proposta didàctica i realització adequada de les activitats.
- Participació activa en els debats que es puguin suscitar.
- Expressió escrita i oral correcta de les feines proposades.

Continguts de ciències socials, història.

- Identificació i ús de diferents tipus de fonts, valorant-ne les aportacions al coneixement del medi físic i de les formes de vida en el present i el passat.
- Situació en el temps i en l'espai dels fets històrics rellevants, aplicant la periodització convencional.
- Contrast i valoració crítica d'informacions diferents, incloses les dels mitjans de comunicació, sobre un mateix fet o fenomen, valorant solucions i alternatives als problemes.
- Reconeixement dels drets i deures individuals i col·lectius, identificant i rebutjant les situacions de desigualtat, injustícia i discriminació, especialment les relatives al gènere, que afecten persones i col·lectius en el món.
- Valoració de la funció de la memòria històrica en la construcció del futur.
- Treball dels diferents continguts de la matèria amb mitjans audiovisuals i recursos TIC de forma creativa i responsable.

Competències bàsiques

- Competència social i ciutadana: Valorar les actituds de denúncia i resistència contra les dictadures.
- Competència audiovisual: Llenguatge i tècniques audiovisuals

- Competència lingüística: tràveling de lectures
- Competència sobre el tractament de la informació

ZONA WEB

<http://www.tv3.cat/30minuts/reportatges/364/El-comboi-dels-927>

<http://www.youtube.com/watch?v=rbJL2otQNw4> (versió de *El comboi dels 927* en castellà)

<http://www.amical-mauthausen.org/cat/>

<http://www20.gencat.cat/portal/site/memorialdemocratic>

<http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/ILC/Serveis/Itineraris%20de%20lectura/En%20veu%20alta/Antologies/Antologia%20EVA%20Postguerra%20escoles.pdf>

<http://www.ushmm.org/wlc/sp/>

<http://www.tu.tv/videos/el-holocausto-cronicas-de-un-extermio2>

<http://www.portaldelexilio.org/>

<http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController>

http://www.amicalravensbruck.org/default.asp?id_cat=16

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Ravensbruck.html>

<http://www.pamatnik->

[terezin.cz/showdoc.do;jsessionid=53E0AC7AB3FDEF64F3047CDEC699A0?docid=164](http://www.pamatnik-terezin.cz/showdoc.do;jsessionid=53E0AC7AB3FDEF64F3047CDEC699A0?docid=164)

<http://www.auschwitz-muzeum.oswiecim.pl/>

<http://www.bergen-belsen.de/>

<http://www.edu365.cat/eso/muds/catala/lectures/reich/index.htm>

<http://llenguatgecinematografic.wordpress.com/>

ALTRES REFERÈNCIES

Amat-Piniella, J. (2005) *K.L. Reich*. Barcelona: Edicions 62.

Ambròs, A.; Breu, R. (2007) *Cinema i Educació*. Barcelona. Graó

Breu, R. (2010) *El documental como estrategia educativa*. Barcelona: Graó.

Constante, M (2005) *Los años rojos*. Barcelona: Galaxia Gutemberg.

Frank, A. (1998) *El diari d'Anna Frank*. Barcelona: Biblioteca Selecta. Grup 62

Grossman, V. (2008) *Vida i destí*. Barcelona: Cercle de Lectors.

Levi, P. (2004) *Si això és un home*. Barcelona: Cercle de Lectors.

Roig, Montserrat (1991) *Els catalans als camps nazis*. Barcelona : Edicions 62